

ОКСЮТЕНКО К. В.,

докторант

(Інститут держави і права

імені В. М. Корецького

Національної академії наук України)

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.31>

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Наукова публікація присвячена аналізу історіографії та методології дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в умовах євроінтеграції.

За результатами дослідження наукових праць, публікацій у фахових виданнях виділяються два основні етапи розвитку історіографії обраної теми дослідження. Зазначається, що перший етап пов'язаний із технологічною революцією, стрімким поширенням Інтернет, комп'ютеризацією системи органів публічної адміністрації та відповідною цифровізацію діловодства, надання адміністративних послуг тощо (початок 2000-х років). Другий етап пов'язаний із суттєвою активізацією євроінтеграційних процесів після Революції Гідності 2014 року, ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, якою безпосередньо передбачена адаптація національного законодавства до права ЄС, включаючи адміністративно-правове забезпечення електронного урядування.

В цілому дослідження історіографії обраної теми дозволило виявити тенденцію щодо активізацію наукових досліджень різних аспектів правового забезпечення розвитку електронного урядування.

Серед методів дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування основну увагу приділено методу діалектики, прийомам соціологічного методу, системному та структурно-функціональному методам дослідження, а також спеціально-юридичним методам дослідження: формально-юридичному, методам порівняльного правознавства та юридичного моделювання. Підкреслюється необхідність використання всіх провідних наукових підходів в процесі дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування: антропоцентричного, цивілізаційного, історико-правового, телеологічного та синергетичного.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення методології дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в умовах євроінтеграції, а саме поєднання методології порівняльного правознавства та синергетичного наукового підходу.

Ключові слова: електронне урядування, історіографія, методологія, теоретичні засади, публічне адміністрування, цифровізація, штучний інтелект, діалектика, синергетика.

Oksyutenko K. V. Historiography and methodology of the study of administrative and legal ensuring the development of electronic government in the conditions of European integration

The scientific publication is devoted to the analysis of the historiography and research methodology of administrative and legal support for the development of electronic governance.

According to the results of the research of scientific works, publications in professional publications, two main stages of the development of the historiography of the selected research topic are distinguished. It is noted that the first stage is related to the technological revolution, the rapid spread of the Internet, the computerization of the system of public administration bodies and the corresponding digitalization of office management, the provision of administrative services, etc. (early 2000s). The second stage is related to the significant activation of European integration processes after the Revolution of Dignity in 2014, the ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, which directly provides for adaptation national legislation to EU law, including administrative and legal provision of e-government.

In general, the study of the historiography of the chosen topic made it possible to reveal a trend towards the activation of scientific research on various aspects of legal support for the development of e-government.

Among the research methods of administrative and legal support for the development of e-governance, the main attention is paid to the method of dialectics, systemic and structural-functional research methods, as well as special legal research methods: formal-legal, methods of comparative jurisprudence and legal modeling. The need to use all leading scientific approaches in the process of researching administrative and legal support for the development of e-government is emphasized: anthropocentric, civilizational, historical-legal, teleological and synergistic.

Proposals for improving the methodology of the study of administrative and legal support for the development of e-governance in the conditions of European integration are formulated, namely the combination of the methodology of comparative jurisprudence and the synergistic scientific approach.

Key words: electronic governance, historiography, methodology, theoretical foundations, public administration, digitalization, artificial intelligence, dialectics, synergy.

Актуальність теми. Змістовне дослідження будь-якої теми передбачає аналіз її історіографії та визначення методології наукового пошуку, яка буде застосовуватись автором. Дослідження історіографії дозволяє визначити стан та ступінь наукової розробленості теми, проаналізувати здобуток юридичної науки у певній сфері суспільних відносин та визначити перспективні напрями подальших наукових пошуків. Водночас визначення методології, яка буде використовуватись в процесі дослідження, дозволяє виокремити той методологічний інструментарій, який допоможе досягти мети та виконати основні завдання дослідження в оптимальні строки та з найбільшою ефективністю.

Отже, аналіз історіографії та методології дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку юридичної науки та визначення перспективних напрямів удосконалення чинного національного законодавства у даній сфері суспільних відносин.

Різні аспекти правового забезпечення електронного урядування завжди були в центрі уваги науковців. Із останніх наукових праць, пов'язаних із темою даної публікації слід виділити роботи Д. Біленької, М. Бабик, О. Берназюка, М. Віхляєва, О. Гунбіної, Т. Ковальнової,

О. Комарова, А. Краковської, Т. Коломоєць, Р. Мельника, А. Омельченка, Р. Стефанчука, В. Пилипчука, І. Тищенкої, В. Цимбалюка, С. Чукут та інших науковців.

Проте історіографія та методологія дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування ще не були предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку даної публікації.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є аналіз історіографії та методології дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в умовах євроінтеграції.

Методологія даної публікації включає філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Враховуючи тему публікації, більшою мірою використовуються системний та структурно-функціональний методи дослідження, а також прийоми логіки: аналіз, синтез, дедукція та індукція. Також в процесі дослідження використовуються такі наукові підходи як цивілізаційний, антропоцентричний, телеологічний та синергетичний.

Результати дослідження. Кінець 90-их років минулого століття та початок 2000-х років ознаменувався технологічною революцією, яка проявилась у формі комп'ютеризації майже всіх сфер суспільних відносин, різкому збільшенні користувачів Інтернет, цифровізації системи органів публічної адміністрації та їх поступовому переході на електронний документообіг.

Вищеназвані процеси потребували належного адміністративно-правового забезпечення, що поставило перед науковцями завдання розробити належну теоретико-методологічну основу розвитку інформаційного суспільства, цифровізації публічно-правових відносин, протидії інформаційним загрозам тощо.

Серед наукових праць того періоду варто виділити публікації Б. Кормича «Інформаційна безпека: організаційно-правові основи» [1], М. Швеця, Р. Калюжного, В. Гавловського та В. Цимбалюка «Інформаційне законодавство України: концептуальні основи формування» [2], В. Лавриненка «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади» [3], В. Гавловського, В. Гриценка та В. Цимбалюка «Організаційно-правові питання формування державної інформаційної політики в Україні» [4].

Окрему увагу дослідженню сутності електронного уряду та принципів його організації приділила С. Чукут [5]. Також під її керівництвом та за її участю було досліджено вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування [6; 7].

Також на увагу заслуговує дослідження особливостей впровадження світового досвіду електронного урядування із застосуванням порталних технологій, яке провів П. Клімушин [8].

Таким чином, перший етап формування історіографії адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування пов'язаний із технологічною революцією, стрімким поширенням Інтернет (збільшення кількості користувачів всесвітньої мережі у геометричній прогресії), комп'ютеризацією системи органів публічної адміністрації та відповідною цифровізацією діловодства, надання адміністративних послуг тощо.

Наступним етапом наукових пошуків у вказаній сфері став період, який почався після Революції Гідності. Він пов'язаний із активізацією євроінтеграційних процесів та необхідністю адаптації національного законодавства до права ЄС, включаючи адміністративно-правове забезпечення розвитку електронного урядування.

Так, у 2016 році виходить монографія А. Барікової «Електронна держава: нова ефективність урядування», присвячена цифровізації публічного управління [9].

На увагу заслуговує докторська дисертація О. Берназюка на тему «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку» [10]. За результатами проведеного дослідження О. Берназюк зазначає, що складовими елементами інформаційного суспільства є електронне урядування, електронний уряд, електронна демократія, електронний суд тощо. Він також формулює авторське визначення електронного урядування як форми організації публічного управління, яка характеризується застосуванням цифрових (інформаційно-комп'ютерних) технологій на кожному рівні та етапі такого управління. Електронний уряд,

на думку О. Берназюка, є більш вузьким поняттям, яке означає інфраструктурне забезпечення електронного урядування, тобто систему взаємозв'язків між інститутами публічного управління, юридичними та фізичними особами, засновану на використанні цифрових технологій [10, с. 21–22].

Також слід виділити публікації у періодичних виданнях В. Куйбіди, О. Карпенка та В. Наместнік «Цифрове урядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату» [11], М. Лахижі «Діджиталізація в Україні: поняття, проблеми, перспективи та завдання публічного управління» [12], Н. Литвин та Л. Крупної «Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг» [13], І. Лопушинського ««Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства» [14].

На окрему увагу заслуговує колективна монографія «Цифрова трансформація публічного управління» [15].

Одним із актуальних напрямів розвитку електронного урядування є подальша цифровізація надання адміністративних послуг. Вказаній тематиці присвятили свої публікації Т. Ковальова та О. Гунбіна «Правові проблеми надання адміністративних послуг з використанням інтернет-технологій» [16], А. Краковська та М. Бабик «Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку» [17], Ю. Мохова «Оцінка діяльності центрів надання адміністративних послуг в умовах цифровізації України» [18], Н. Петренко та Л. Машковська «Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти» [19], І. Тищенко «Адміністративні процедури надання електронних публічних послуг публічною адміністрацією в Україні» [20].

Для ефективного розвитку електронного урядування в умовах євроінтеграції ключове значення має захист персональних даних на рівні європейських стандартів. У зв'язку із цим слід відзначити публікацію В. Пилипчука та В. Брижка «Трансформація системи захисту персональних даних та приватності в контексті євроінтеграції України» [21].

Правовому забезпеченню розвитку інформаційних технологій присвячена публікація Р. Стефанчука «Інформаційні технології та право: quo vadis?» [22].

В контексті теми дослідження також слід відзначити колективні монографії: «Цифрове урядування», за редакцією О. Карпенка [23], та ««Цифрова Україна»: конституційно-правова модель», за редакцією Р. Стефанчука [24].

До окремої групи слід віднести публікації, присвячені правовому забезпеченню електронного урядування в частині цифровізації судочинства. Це, зокрема, наукові праці В. Антонока «Елементи діджиталізації адміністративного судочинства України» [25], А. Заїкіна «Дігіталізація судової влади: теоретико-правовий аспект» [26], А. Каламайка «Цифровізація правосуддя та доступ до правосуддя під час COVID» [27], С. Обрусної, І. Іванової та В. Чубань «Проблеми адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні в умовах пандемії Covid-19» [28].

Розглядаючи адміністративно-правове забезпечення розвитку електронного урядування на регіональному рівні слід відзначити наукові публікації О. Комарова, присвячені адміністративно-правовому статусу суб'єктів здійснення цифрової трансформації регіону [29] та електронному документообігу як напрямку цифровізації управлінської діяльності Київської міської державної адміністрації [30].

Наведені вище наукові праці звичайно не відображають всієї палітри досліджень, присвячених різним аспектам електронного урядування. Проте, навіть проаналізовані в даній публікації дослідження вітчизняних науковців дають право зробити висновок про суттєву активізацію наукових пошуків у сфері правового забезпечення розвитку електронного урядування та використання інформаційних технологій в сучасній системі публічного управління.

Аналізуючи методологію дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування слід відзначити, що для повного та змістовного розкриття

обраної теми необхідно використовувати всі відомі філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження.

Так, закон переходу кількісних змін у якісні, як один із фундаментальних законів діалектики, дозволяє простежити еволюцію електронного урядування та його адміністративно-правового забезпечення (системні реформи, включаючи прийняття великої кількості нормативно-правових актів у сфері цифровізації публічного управління, дозволили побудувати якісну сучасну систему електронного урядування в Україні).

Закон єдності та боротьби протилежностей дозволяє розкрити питання переходу на електронний документообіг в діяльності органів публічної адміністрації з одночасним використанням паперового документообігу в значних обсягах. Традиції бюрократії, з якими пов'язані величезні потоки паперових документів, важко піддаються трансформації і на практиці від виконавців завдань керівництво часто вимагає формування як електронних, так і паперових документів. Ці протилежності (електронний та паперовий документообіг) і конкурують, і взаємодіють одночасно, що вимагає від суб'єктів владних повноважень більш рішучих дій щодо переходу на цифрові форми взаємодії та використання паперового документообігу лише у виключних випадках, прямо передбачених законом.

Прийом «заперечення заперечення» використовується в тих випадках, коли з початку ми заперечуємо переваги електронного уряду та електронної демократії, але потім заперечуємо своє власне заперечення, аргументуючи очевидні переваги електронного урядування у порівнянні з традиційним.

Принцип об'єктивності вимагає від дослідника використання лише перевірених, верифікованих фактів, результатів репрезентативних соціологічних досліджень, офіційних текстів нормативно-правових актів тощо. В свою чергу дотримання принципу історизму спонукає дослідника враховувати історичні факти, події, які передували тим або іншим правовим процесам, реформам, законодавчим ініціативам та супроводжували їх в процесі реалізації. Наприклад, необмежена свобода дій учасників правовідносин в Інтернет на початку його існування була зумовлена тим, що суб'єкти владних повноважень ще не усвідомлювали які загрози несе з собою неконтрольоване поширення будь-якої інформації у всесвітній павутині. Так само перші спроби електронного урядування часто лише ускладнювали роботу органів публічної адміністрації, проте із удосконаленням цифрових інструментів та їх адміністративно-правового забезпечення все більше користувачів почали розуміти та відчувати переваги електронного урядування у порівнянні із традиційним (швидкість та зручність візування та пересилання документів в електронній формі, надання адміністративних послуг в електронній формі тощо).

Серед загальнонаукових методів дослідження обраної теми більшою мірою використовуються прийоми логіки (аналіз, синтез, дедукція та індукція), а також системний та структурно-функціональний методи дослідження (це стосується зокрема систематизації нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти розвитку електронного урядування). Для повноти дослідження теоретичних засад адміністративно-правового забезпечення електронного урядування важливо також використовувати прийоми соціології та інструментарій статистики. Опитування громадян та суб'єктів владних повноважень дозволяє виявити реальні потреби щодо перспективних напрямів удосконалення електронного урядування та його адміністративно-правового забезпечення. Наприклад, встановити – які саме адміністративні послуги в цифровому форматі бажають отримувати користувачі, які сервіси та ресурси бажають бачити на офіційних веб-сайтах органів публічної адміністрації тощо.

Спеціально-юридичні методи дослідження природно використовуються для аналізу правової проблематики розвитку електронного урядування. Так, формально-юридичний метод як похідний від аксіоматичного методу дослідження, дозволяє визначити чіткі юридичні аксіоми, характерні для правової матерії – рівність всіх перед законом, верховенство визнаного міжнародного права над національним тощо. Методологія порівняльного правознавства дозволяє дослідити та запозичити найкращий позитивний досвід зарубіжних країн у сфері адміністративно-правового забезпечення електронного урядування. Метод

юридичного моделювання в свою чергу дозволяє сформулювати актуальні пропозиції щодо удосконалення чинного національного законодавства та відповідної юридичної практики.

Окрім перелічених відомих методів дослідження правових явищ та процесів необхідно повною мірою використовувати різноманітні наукові підходи, серед яких: цивілізаційний, антропологічний, телеологічний, синергетичний тощо.

Так, метод синергетики дозволяє розглядати електронне урядування як самостійну організовану систему суспільних відносин у сфері публічного управління у цифровому форматі; систему, яка прагне удосконалення та розвивається завдяки синергетиці всіх її складових, елементів, які взаємодіють між собою та доповнюють один одного.

Телеологічний науковий підхід дозволяє чітко визначити цілі адміністративно-правового забезпечення електронного урядування – максимальний перехід на електронний документообіг в діяльності органів публічної адміністрації, спрощення та оптимізація порядку надання цифрових адміністративних послуг, удосконалення взаємодії між органами публічної адміністрації та населенням (розвиток електронної демократії) тощо.

Антропологічний підхід дозволяє орієнтуватися в процесі розробки перспективних правових реформ на інтереси простої людини, ставити перед органами публічної адміністрації ключове завдання – забезпечити засобами електронного урядування високий рівень реалізації та захисту прав і свобод людини.

Цивілізаційний науковий підхід вказує на необхідність враховувати в процесі дослідження та формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства особливості національної правосвідомості та правової культури, національні правові традиції та звичаї, сформовані в процесі розвитку кожної унікальної цивілізації. Так, сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду у сфері адміністративно-правового забезпечення електронного урядування без урахування національних правових традицій та звичаїв може призвести до негативного сприйняття тих або інших новел електронного урядування національною спільнотою, конфлікту публічних та приватних інтересів учасників відповідних правовідносин.

Висновки. Аналіз наукових публікацій та монографічних досліджень, присвячених різним аспектам адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування дозволяє зробити висновок про те, що в історіографії обраної теми дослідження можна умовно виділити два основні етапи еволюції наукового пошуку. Так, перший етап пов'язаний із технологічною (науково-технічною) революцією, стрімким поширенням Інтернет, комп'ютеризацією системи органів публічної адміністрації та відповідною цифровізацією діловодства, надання адміністративних послуг тощо (кінець 90-х, початок 2000-х років). Другий етап пов'язаний із суттєвою активізацією євроінтеграційних процесів після Революції Гідності 2014 року, а також ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, якою безпосередньо передбачена адаптація національного законодавства до права ЄС, включаючи адміністративно-правове забезпечення електронного урядування.

Аналіз історіографії також дозволив виявити тенденцію щодо суттєвої активізації наукових досліджень різних аспектів правового забезпечення розвитку електронного урядування в останні роки.

Систематизація методології дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність застосування як відомих філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, так і різних наукових підходів: антропологічного, телеологічного, цивілізаційного, синергетичного тощо.

Перспективним напрямом удосконалення методології дослідження адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в умовах євроінтеграції є поєднання методології порівняльного правознавства та синергетичного наукового підходу, що дозволить запозичити найкращий та перевірений зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин, сформулювати пропозиції щодо побудови ефективної національної

моделі електронного урядування з урахуванням європейських стандартів публічного управління із використанням цифрових технологій.

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю аналізу норм чинного національного законодавства, якими врегульовані різні аспекти електронного урядування з метою формулювання пропозицій щодо внесення змін до чинних нормативно-правових актів, прийняття перспективного законодавства та удосконалення юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи. К. : Кондор, 2004. 384 с.
2. Швець М., Калюжний Р., Гавловський В., Цимбалюк В. Інформаційне законодавство України: концептуальні основи формування. *Право України*. 2001. № 7. С. 88–91.
3. Лавріненко В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2003. № 1. С. 502–507.
4. Гавловський В., Гриценко В., Цимбалюк В. Організаційно-правові питання формування державної інформаційної політики в Україні. *Науковий вісник. Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України*. 2002. № 3 (17). С. 177–182.
5. Чукут С. Сутність електронного уряду та принципи його організації. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2003. №2. С. 429–433.
6. Чукут С.А. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / Камінська Т., Каменський А., Пасічник М. та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут. К., 2008. 200 с.
7. Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування / Збірник матеріалів науково-практичної конференції; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут, канд. наук з держ. упр. О.В. Загвойської. К., 2008. 1128 с.
8. Клімушин П.С. Особливості впровадження світового досвіду електронного урядування із застосуванням порталних технологій. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_43
9. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
10. Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ужгород, 2021. 34 с.
11. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Карпенко О.В., Наместнік В.В. Цифрове урядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 1. С. 5–11.
12. Лахижа М.І. Діджиталізація в Україні: поняття, проблеми, перспективи та завдання публічного управління. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 2(4). С. 202–213.
13. Литвин Н.А., Крупнова Л.В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2020. Вип. 3. С. 69–76.
14. Лопушинський І.П. «Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/20.pdf.
15. Цифрова трансформація публічного управління: колект. монографія / О.В. Карпенко та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2020. 254 с.
16. Ковальова Т.В., Гунбіна О.В. Правові проблеми надання адміністративних послуг з використанням інтернет-технологій. *Наукові перспективи. Серія «Право»*. 2021. № 9 (15). С. 260–271. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/483/486>.

17. Краковська А.Є., Бабик М.К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 70. С. 329–334.
18. Мохова Ю.Л. Оцінка діяльності центрів надання адміністративних послуг в умовах цифровізації України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 2 (29). С. 22–28. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/2/6.pdf>.
19. Петренко Н.О., Машковська Л.О. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2020. № 2. С. 112–119. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_1/20.pdf.
20. Тищенко І.О. Адміністративні процедури надання електронних публічних послуг публічною адміністрацією в Україні. *Форум права. Юридичний форум*. 2017. № 2. С. 124–129. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2017_2_21.pdf
21. Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Трансформація системи захисту персональних даних та приватності в контексті євроінтеграції України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3(90). С. 36–50.
22. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України*. 2018. № 1. С. 30–50.
23. Цифрове врядування: монографія / О.В. Карпенко та ін.; за ред. д-ра наук з держ. упр., доц. Карпенка Олександра Валентиновича; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та цифр. технологій. Київ: Ідея Принт, 2020. 336 с.
24. «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель / Р.О. Стефанчук та ін.; за ред.: Р.О. Стефанчук та ін.; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2021. 687 с.
25. Антонюк В.В. Елементи діджиталізації адміністративного судочинства України. *Діджиталізація та права людини: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 9–12.
26. Заїкін А.П. Дігіталізація судової влади: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2021. 197 с.
27. Каламайко А.Ю. Цифровізація правосуддя та доступ до правосуддя під час COVID. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 98–108.
28. Обрусна С.Ю., Іванова І.В., Чубань В.С. Проблеми адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні в умовах пандемії Covid-19. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 196–199.
29. Комаров О.В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів здійснення цифрової трансформації регіону. *Юридична наука*. 2020. 12 (114). С. 122–128. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-114-12.15>
30. Комаров О.В. Електронний документообіг як напрям цифровізації управлінської діяльності Київської міської державної адміністрації. *Юридична наука*. 2020. 11 (113). С. 110–115. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-113-11.15>

